

EDİRNELİ ÖRFİ MAHMUD AĞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Dr. Rifat KÜTÜK*

ÖZET

XVIII. yy.da yaşamış olan şair ve tarihçi Edimeli Örfi Mahmud Ağa hakkında kaynakların verdiği bilgiler hem oldukça yetersiz hem de ihtilâfıdır. Bu çalışmada Örfi'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuş; şairin hayatı ve eserleri hakkında bilinenlere yeni bilgiler ilâve edilmiştir.

Tarihimizde “Dârü'l-mülk”, “Dârü's-saltana”, “Dârü'n-nasr”, “Tahtgâh-ı Edirne”, “Dârü'l-karâr”, “Dârü'l-mülk”, “Dârü'n-nasr ve'l-meymene” gibi adlarla anılan Edirne, Osmanlı Devleti'nin Bursa'dan sonraki başkenti olarak siyasî ve idarî bir merkez olmakla kalmamış; Türk bilim, kültür ve sanat hayatına da önemli katkılarda bulunmuş bir şehrimizdir.

Edirne'nin yetiştirmiş olduğu önemli isimlerden biri de tarihçi ve şair Örfi Mahmud Ağa'dır. XVIII. yy.da yaşamış olan Örfi Mahmud Ağa'nın hangi tarihte doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Şairin 1116 / M.1705'te Edirne'de doğduğunu bildiren tek eser Osman Nuri Peremeci'nin **Edirne Tarihi**'dir¹. Peremeci bu eserinde Örfi'nin Bevvabsinan Mahallesi'nde doğduğunu söyler ki, bu da diğer kaynaklarda bulunmayan bir bilgi olması bakımından önemlidir.

Örfi'nin babası Edirne bostancıbaşlarından Suhte Hacı Ali Ağa'dır. Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** isimli eserinde bu Suhte Hacı Ali Ağa'nın en son olarak Şevval 1067 / M.Temmuz 1657'den Cemaziyülâhır II.1068 / M.Mart 1658'e kadar yeniçeri ağalığında bulunduktan sonra öldüğünü **Sicill-i Osmânî**'yi kaynak göstererek söylüyorsa² da Sicill-i Osmânî'de adı geçen Ali Ağa'nın Örfi'nin babası Suhte Hacı Ali Ağa olma ihtimali yoktur. Sicill-i Osmânî'de geçen bu Hacı Ali Ağa mütemevvil bir bostancı olup 1066 / M.1656'da kapıcılar kethüdası olmuş, daha sonra Şevval 1067 / M.Temmuz 1657'de yeniçeri ağalığına getirilmiş, bu görevinden Cemaziyülâhır 1068 / M.Mart 1658'de

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğt. Fak. Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğt. Bölümü

¹ Osman Nuri Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939, s. 272.

² Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** (çev.: Coşkun Üçok), Ankara 2000, s. 333.

azledilmiş, bu tarihten sonra da ölmüştür³. Babinger'in Örfî'nin babası olduğunu söylediği Hacı Ali Ağa'ya dair Sicill'i kaynak göstererek verdiği bu tarihler Örfî hakkında sahip olduğumuz tarihlerle de çelişmektedir. Esasen Örfî, **Edirne Tarihçesi** isimli eserinde Edirne Bostancı Ocağı ile ilgili bilgiler verirken babası Suhte Hacı Ali Ağa'nın ustalıktan emekli olduktan sonra ilk olarak 1116 / M.1704'te bostancıbaşı olduğunu, daha sonra azledilip 1122 / M.1710 tarihinde yeniden bostancıbaşılığa atandığını şöyle anlatır:

... *Hattâ Şarı Hüseyin-i Kethüdâ nâm ağa kethüdâlıktan tekâ'üd oldukdan sonra galibâ biñ yüz on sekiz târihinde ağalık ile be-kâm ü nâ'il-i merâm oldu ve bundan akdem biñ yüz on beş senesi zuhûr iden vâkı'ada Kesici Hasan nâm haşeki zümre-i bâğiye ma'rifetiyle, İjlâl-i kânûn, Edirne büstâncıbaşılığın tahşil idükden sonra biñ yüz on altı senesi pederüm merhûm Sühte El-hâc 'Ali Ağa ustalıktan tekâ'üd olmuşken büstâncıbaşılık ile be-kâm oldu. Ba'de'l-azl yine tekâ'üd olub yigirmi iki târihinde tekrâr ağalık ile kâm-kâr u manzûr-ı dide-i iltifât-ı Şehr-yârî oldu.*"⁴

İsmet Parmaksızoğlu, **Türk Ansiklopedisi**'ne yazdığı Örfî Mahmud Ağa maddesinde, kaynak belirtmeden, Suhte Hacı Ali Ağa'nın 1131 / M.1718'de öldüğünü yazar⁵.

Divanında bulunan bir tarih manzumesinden anladığımız kadarıyla Örfî'nin annesi, 27 Ramazan 1158 / M.Eylül 1745'te ölen Râbia Hanım'dır. Yine aynı tarih manzumesinden Örfî'nin anne tarafından dedesinin eski Medine kadılarından Lütüfzade olduğunu öğreniyoruz⁶. Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyiü'l-fudalâ**'da bize Lütüfzade Mehmed Efendi⁷ ve Lütüfzade İbrahim Efendi (öl. 1118 / M.1706)⁸ olmak

³ Mehmet Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî** (hzl.lar: Ali Aktan; Abdülkadir Yuvalı; Metin Hülagü), C. III, İstanbul, 1996, s. 601.

⁴ Örfî, **Edirne Tarihçesi**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 24^b.

⁵ İsmet Parmaksızoğlu, Örfî Mahmud Ağa (Ağazade) mad., **Türk Ansiklopedisi**, C. XXVI, Ankara, 1977, s. 272.

⁶ Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 113^a-113^b.

Tarih manzumesinin tamamı şöyledir:

*Bint-i Lütüfî-zâde kâzî-i Medîne sâbuķâ
Zevce-i ser-büstâniyân-ı şâhib-i ismete
Mâh-ı şavmuñ geldi yigirmi yedisinde_ emr-i Hakk
'Azîm-i 'ukbâ eyledi idi icâbet dâvete
Hakk te'âlâ rihim şâd eyleye kabrin cinân
Bâğ-ı 'Adn içre şafâ idüb irişe rahmete
Vâlidem târihîm ey 'Örfî didüm menkûpîle
Vara Hâce Râbi'a Hanum derûn-ı cennete*

⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyiü'l-fudalâ** (yay. hzl.: Abdülkadir Özcan), C. II-III, İstanbul, 1989, s. 187.

⁸ Bu şahıs hakkında ayrıntılı bilgi için bk. a.g.e., s. 286-287.

üzere Edirneli iki kardeşi haber verir. Bunlardan Lütffizade Mehmed Efendi 1105 / M.1693'te Medine kadısı olarak atanmış ve 1107 / M.1695 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. 1114 / M.1702'de ölen bu şahıs büyük bir ihtimalle Örfî'nin anne tarafından dedesidir. Vekâyiü'l-fudalâ bu şahsın Lütffizade Efendi sanıyla tanıdığını, hoş sohbet ve 'kâbil-i üns ü ülfet' biri olduğunu yazar⁹.

Örfî'nin, babasının görevi gereği Edirne'de büyüdüğü ve tahsil hayatını da orada tamamladığı ortadadır. Müstakimzade şairin önceleri Kevkeb Hafız (Derviş) Mehmed'den¹⁰, onun ölümü üzerine de Ahmed Şuglî'den (öl.1140 / M.1727)¹¹ hüsnühat dersleri aldığını ve icazet sahibi olduğunu yazar¹². Hafız Mehmed, 1129 / M.1716'da öldüğüne göre Örfî'nin Ahmed Şuglî'den hüsnühat dersleri almaya başlaması bu tarihte veya biraz daha sonra olmalıdır.

Örfî de babası gibi Edirne Bostancı Ocağına girmiş, çerağ ve usta olarak çalışmış, daha sonra kethüdalığa yükselmiştir. Şairin divanında yer alan tarih manzumelerinden birinin başındaki kayıttan 1145 / M.1732'de Edirne Bostancı Ocağında kethüda olarak bulunduğu anlaşılmaktadır¹³. Örfî, **Mevhûmü't-tevârih** isimli eserinin sebeb-i telif kısmında babasının Edirne bostancıbaşısı olduğunu kendisinin de aynı ocakta çerağ, usta ve kethüda olarak çalıştığını daha sonra azledildiğini şöyle nakleder:

*“Ammâ bâdû bu ‘abd-i gerdâ Ağa-zâde Mahmûd ‘Örfî-i sıdk-ı ihtivâtunî pederî Edirne bûstâncıbaşısı olmak icfâkiyle bu ‘abd-i hakîr dahî ocağ-ı merkûme çerâğ ve senn-i hidemâl-ı Devlet-i ‘Aliyyeyi taşîl ü tckmil tarîk birle ustalık ile üstâd ve bâde ocağ-ı merkûme kethüdâlık ile ber-inurâd olduktan sonra bâde'l-‘azl her gûşşadan âzâd olub peygûle-nişîn-i hücre-i ‘uzletle ‘inâyet-i hazret-i Mevlâ’ya hamd ü senâ ve pâd-şâh-ı İslâm hazretine ve vüzerâ ve vükelâsına hayrî durâda olub ...”*¹⁴

Esasen bu azlin Örfî'nin meslek hayatında yaşadığı ilk azil olmadığı divanının müellif hattı nüshasında yer alan bir gazelin başına düşülen kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayıta Örfî'nin Edirne Bostancı Ocağında kethüda iken Türk Mustafa isimli bir bostancıbaşı tarafından azledildiği, Sadrazam Ali Paşa'nın araya girmesiyle yeniden görevine dönebildiği anlatılır¹⁵.

Babasının ölümü üzerine Edirne Bostancıbaşılığını bekleyen Örfî, bütün hayatı boyunca bu isteğine kavuşamamıştır. Edirne Tarihçesi'nde Edirne Bostancı

⁹ a.g.e., s. 187.

¹⁰ Bu şahıs için bk. Müstakimzade Süleyman Sadeddin, **Tuhfe-i Hattâfîn**, İstanbul, 1928, s. 483-484.

¹¹ Bu şahıs için bk. a.g.e., s. 84.

¹² a.g.e., s. 513.

¹³ Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 106^b.

¹⁴ Örfî, **Mevhûmü't-tevârih**, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Tarih 557, 1^b.

¹⁵ bk. Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 12^b.

Ocağının işleyişini anlatırken 'hilâf-ı kânûn' bir takım uygulamaların yapıldığından, kadir kıymet bilen kimselerin kalmadığından uzun uzadıya şikâyet eder¹⁶.

Bostancıbaşı olma isteği gerçekleşmeyen şair, 1131 / M.1718'de emekliliğini ister¹⁷. Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ*'da ve ondan naklen Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmani'de Örfî'nin hadîka-i hassa bölükbaşılığından emekliye ayrıldığını söyler¹⁸.

Örfî, İsmet Parmaksızoğlu'nun yine kaynak göstermeden bildirdiğine göre 1141 / M.1728'de İstanbul'a gelir¹⁹. Şairin bundan önce de bir çok kez İstanbul'a geldiğini, bir keresinde burada dört ay boyunca kaldığını ve sunduğu kasidelerle uygun bir mevki aradığını, beklendiği ilgiyi göremeyince Edirne'ye döndüğünü Edirne Tarihçesi'nde geçen şu ifadelerden anlayabiliyoruz:

“Zirâ hârâbî-i Fdîne elsinc-i nâsda zârû[r]îden olmagla bu lâkîr sedd-i ramağ-ı bî-rû-vı naşsa medâr ya'nî havşala-i isti'dâdına münâsıb bir hûzmet-i nâcîze tahşîli için intisâb-ı kâdimem olan kibârdan birinüñ bâbına ilticâ ve arzû-mend olduğum hûşûsî recâ eyledigümde hûşûlîni vâd ve ol vâd gâvrı bâblara varnağa muhkem sedd oldı. Hûşûl-i merûm me'mûliyle temâm çâr mâha İstanbul'da ikâmet olunub pes mânde-i ceyb olan nağdiyyeyi bîhûde sarf ile izâat olduğdan soñra bi'l-ahîre cevâb-ı ve's birle dil-i mañzûnımı pür-rûzârâb itmekle bu beyt ol dem-i gâinda zuhûr ve bu beyti ol bî-gâvret muvâcchesinde kırâ'at ve câmb-i diyâra 'azîmet eyledük.

Beyt:

*Fdrîne şehîme döndüm bu hârâbe dil ile
Yapmaduñ hâşurum ey şûh yıkıldum gitdüm
Bu nefsü'l-emmâre ol zemândan bcrü peygûle-i 'uzletde kısmet-i muqaddere-i bî-
minnetle kanâat ve ol hengâm-ı ferâğatde bir manzûme-i âb-dâr mecrâ-yı zebânundan
cerevân itmiş idi:*

Beyt:

*Gonce-i maşûd çünki nâ-güşâd oldı baña
Düşmenüñ gönîli açıldı havlı şâd oldı baña*

*Fâriğün dâmân-ı âmâle teşebbûş itmeden
Nâ-murâd olmağ baña şimdi murâd oldı baña²⁰*

Nihayet şaire Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Lüleburgaz'da bulunan İbrahim Hanzade Evkafı tevliyeti verilir. Örfî, Divitdar Mehmed Paşa'ya yazdığı kasidelerden birinde sözü Damat İbrahim Paşa'ya getirir; onun zamanında

¹⁶ bk. Örfî, *Edirne Tarihçesi*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 23^b-25^a.

¹⁷ İsmet Parmaksızoğlu, a.g.mad., s. 272.

¹⁸ Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ* (hzl.: Sadık Erdem), Ankara, 1994, s. 220.; Mehmet Süreyya, a.g.e., C. III, s. 601.

¹⁹ İsmet Parmaksızoğlu, a.g.mad., s. 272.

²⁰ Örfî, *Edirne Tarihçesi*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 43^b-44^a.

Burgos'un²¹ kendisine tevliyet olarak verildiğini, ölümünden sonra sahipsiz kaldığını ifade eder:

*Mazhar eylerdi 'aîâsına o kân-ı himmet
Baña tevliyet-i Burgos'ı iderdi a'tâ*

*Bî-kes oldum gidcli elden o deryâ-vı himem
Aña rahmet icde Haqq saña 'öm(ü)r vire Hudâ²²*

Örfî kasidenin devamında babasının Edirne Bostancı Ocağına iki kere ağa olduğunu hatırlatır; baba mirasının şer'an oğula düştüğünü söyleyerek Divitdar Mehmed Paşa'dan yardım ister:

*Öksüzine yine scnsin olıcağ çâre-sâz
İtneyem vaqt-i şerîfünde yetîm-âne nevâ*

*Ber-murâd cyle tarihümde çerâğün olayum
Şer' ü kânûna mu'tâbıkdur efendüme recâ*

*İki def'a pedertüm oldı ocağın ağası
Baba mîrâsı deger oğlına şer'an anmâ*

*Maşîb olmaz bilürem kimseye mîrâş ancak
Oldı kânûnla da hakk-ı şarihüm farzâ*

*Keşhüdâ olmuş idüm bunca zemân hizmetle
Hizmet-i lâzımemi şıdkıle itnişdüm edâ*

*Ba'de kânûnla ağahğa geldükde yolum
Nice kuttâ'-i tarih oldı önünde peydâ*

*Baña yol virmediler cây-ı merûma varayum
Böyle reh-zenler elinden kime itsem şekvâ*

*Dcst-gîr ol baña ey kân-ı kerem himmet cyle
Kıldığum cümle efendüme yolında bu recâ*

*Fyledi naşşla Kur'an-ı Kerîm'inde beyân
"Kim emânet virile ehline"²³ buyurdu Hudâ*

*Yetişür cyleme taşdr'i bilindi ahvâl
Varise emr-i mu'kadderde olur cilve-gâ*

²¹ **Burgos:** Eski metinlerde Birgos, Burgos, Burguz, Çatalca Burgaz vb. tarzında yazılan, bugün Kırklareli'ne bağlı ilçelerden biri olan Lüleburgaz'ın eski adı.

²² Örfî, **Divan**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v. 17^b-18^a.

²³ Nisa, 4/58: "Haberiniz olsun ki, Allah size şunları emrediyor: Emanetleri ehline veresiniz."

*Örfiyâ eyle du'âsıyla hemân hatm-i kelâm
Ömrini devletini ide mü'ebbed Mevlâ*²⁴

Örfî'ye El-hâc Mehmed Paşa tarafından Edirne Bostancıbaşılığı yerine Edirne Gümrük Eminliği verildiğini divanında yer alan bu şahsa yazılmış bir kasideden öğreniyoruz:

*Nice izhâr-ı kâlâ-vı hüner itıcm rûsûm üzre
Edirne Gümrüğü oldu baña rîtâ zemânında*²⁵

Bu göreve ne zaman atandığını ve bu görevde ne kadar kaldığını bilmediğimiz şairin 1159 / M.1746'da Edirne Gümrüğünde "emin" olarak bulunduğu aşağıdaki tarih manzumesinden anlaşılmaktadır:

*Harîk olmuş mukaddem iş bu mesken
Yine luğf'eyledi Bârî te'alâ*

*Baňa tevlik-i Haqq dirler ki farzâ
Yapıldı vaqtimizde daği â'lâ*

*Cenâb-ı Hazret-i İshak Ağa'nuñ
Ziyâde eyleye ömrini Mevlâ*

*Zemânında baña itdi inâyet
Emânet ile memhûr oldu imzâ*

*Emin Mahmûd Örfî didi târih
Binâ oldu bu gümrük-hâne 'âlâ (1159 / M.1746)*²⁶

Meslek hayatı bu kadar talihsizliklerle dolu olan Örfî'nin, özel hayatında da huzuru ve mutluluğu yakalayamadığını eserlerinden çıkarmak mümkündür. Önce çok sevdiği, bin bir zahmet sonucu evlendiği kadının ölümüyle yıkılır; daha sonra evlât acısı şairi bir çok kez sarsar. Örfî, hasbîhâl tarzında kaleme aldığı **Mahabbetname** isimli eserinde bir 'mehlikâya' ilk görüşte sevdalandığını, gizlice evine gelip giden bu güzelle sabahlara kadar sohbet edip aşkıyla şiirler söylediğini, bununla birlikte bu aşkın 'mecazî' vasfının olmadığını; durumu öğrenen kızın annesinin görüşmelerini yasakladığını, bu ayrılığın tesiriyle nice gazeller nazmettiğini, nihayet 'hakikat nüktesinin' gizli sırrına vakıf olarak Allah'tan gayrisinin fânî olduğu gerçeğine ulaştığını; bu ayrılığın 'maşuka' da tesir edip sevdasını arttırdığını, durumu öğrenen dostlarından birinin kızla evlenmesini tavsiye ettiğini, bir yıl süren ayrılık devresinden sonra evlenip visale erdiğini, lâkin

---

²⁴ Örfî, **Divan**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v.18^a.

²⁵ a.g.c., v. 15^b.

²⁶ Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 113^b.

'kavuşmanın ayrılıkla neticelenmesinin kaçınılmaz' olduğunu, karısının evliliklerinden iki yıl sonra vebaya yakalanıp öldüğünü içli bir dille nakleder²⁷.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Örfî, beş çocuğunu da kısa aralıklarla kaybetmiştir. Bunlardan ilkinin adı Mehmed Safâ'dır. Şairin divanının Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667'de bulunan müellif hattı nüshasının 31^b sahifesinin kenarında bulunan bir kayıt şöyledir:

“Şol bî-vefâyı gör ki baña hep cefâ ider, *ğazelini nazma Safâ Mehmed nâmında*
‘Örfî’nün ferzendi terk-i fenâ itmegin [dâr-ı] dünyâda şafâsı gidüb cef[â]-dide olmağile bu
ğazeli nazm [ilmişdür] :

Şol bî-vefâyı gör ki baña hep cefâ ider
Gavre velâ iderse huña kec-edâ ider

Aldı Şafâ’mu oldı gözüm yaşlu pür-hûn
Ben ağladukça tabr-ı şerifi şalâ ider

Havfâ ki cigerden vine bîyân açıldı
Nağd-i vişâli belki baña kan-bahâ ider

Kendi cemâl-i pâkine söz voğ durur ammâ
Bihnem nedendür işlerini hep fenâ ider

Söyleñ o yâre hâlümü itsün baña şelkat
Yokdur mecâli çekmege ‘Örfî recâ ider’²⁸

Yine aynı nüshanın 67^a sahifesinde yer alan bir kayıt bize Örfî’nin iki gün içerisinde belirtilmeyen bir nedenden dolayı dört oğlunu kaybettiğini haber verir:

“Geçmez dir idün ey dil-i şeydâ siperümden, *ğazelini nazma bâğış bu olmuş[ur]*
‘Örfî-i derd-mendüü dört fer[zend]-i dil-bendi iki günde ‘azm-i [beğâ] itdiklerinde
fırkatleriyle bu [ğazeli] nazm eylemişdür:

Geçmez dir idün ey dil-i şeydâ siperümden
Gör lûr-i kazâ açdı zahm tâ cigerümden

Ey dil criscñ bağlama bel bu zen-i çarha
Kim yire düşüb çâr güher zer kemerümden

Envâ-ı şafâ çıkdı gözümden kuş(u)l-âsâ
Bârân-ı surf dem-be-dem akdı başurumdan

‘Aynumda degil idi benüm mâ-cerâ-vı gam
Şad cüy zühür evledi bu çeşm-i terümden

²⁷ Müberra Gürgendereli, “Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi** 4, İstanbul, 2002, s. 95-96 vd.

²⁸ Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 31^b.

*Ağlar diyu ta'n eylemeñüz 'Örfî-i zâra
Ye's itdi lûlek bile benüm bu kederümden'*²⁹

Bilindiği gibi Edirne'nin fethiyle birlikte bu şehirde çok sayıda tekke ve zaviye kurulmuş; buralardan çok sayıda şair yetişmiştir. Rıdvan Canım, Edirne şairleri üzerine yaptığı incelemelerde Edirne'de Mevlevî ve Gülşenî tarikatına mensup şairlerin diğer tarikatlara mensup şairlerden sayı itibarıyla daha fazla olduğunu tespit etmiştir³⁰. Halvetiyye tarikatının bir kolu olarak ortaya çıkan ve kurucusuna nispetle anılan Gülşenîlik, Osmanlının Balkanlara açılan bu kapısında tarikatın kurucusu İbrahim Gülşenî'nin (öl. 940 / M.1534) halifelerinden Âşık Musa Efendi'yi buraya göndermesiyle yayılmaya başlamış³¹, özellikle Şeyh Hasan Sezâî'nin (öl.1151 / M.1738) Edirne'den çevreye ve Balkanlara yönelik yaptığı tarikati yayma çalışmalarıyla da taraftar toplamıştır³². Yine Canım'ın tespitine göre Edirne'de yetişen Gülşenî şairlerin sayısı 21'dir³³. Eserlerinden Örfî'nin de Gülşenî tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki ifadeler bunu gösteren işaretlerdir:

*Gülşenî der-gâhına irdüm bu cüst ü cüyile
'Andelib-i zârîken bir verd-i handân olmuşuz'*³⁴

.....
*Ezelden Gülşenîdür 'Örfî bülbül
İder ol gül için gör âh u zâr'*³⁵

Örfî'nin;

*Niçe vıl vâdî-i hayretde ser-gerdân iken 'Örfî
Aña bir reh-nümâ-yı kâmilî Hakk dest-gîr itdi'*³⁶

ifadesindeki 'kânül'in devrin önemli mutasavvıflarından ve şairlerinden Hasan Sezâî olduğunu, şairin ondan meslekî ve özel yaşamında karşılaştığı sıkıntılardan dolayı hem manevî yardım hem de devletin ileri gelenlerine tavassut dilediğini, Sezâî'nin **Mektubat**'ında bulunan Örfî'ye yazılmış iki mektup suretinden de çıkarmak mümkündür.

²⁹ a.g.e., v. 67^a.

³⁰ Rıdvan Canım, **Edirne Şairleri**, Ankara, 1995, s. 19.

³¹ Mustafa Kara, "**Gülşeniye mad.**", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, C. 14, s. 257.

³² Rıdvan Canım, a.g.e., s. 20.

³³ a.g.e., s. 20.

³⁴ Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 48^b.

³⁵ a.g.e., v. 96^a.

³⁶ a.g.e., v. 97^a.

Hasan Sezâî'nin Örfî'ye yazdığı mektupların metinleri şöyledir:

"Bu dahî ol şâhib-i velâyetüñ ehîbbâlarından olub erbâb-ı nazmdan Ağa-zâde Örfî Maḥmûd Ağa'ya nüviştedür.

*Benüm zâde-i rûḥum, âkıbet-i maḥmûd istid'âsında olduğum,
dil-i bî-güllerine ayândur. Muktezâ-yı âlem-i ta'ayyün, herkes bir enrile me'mûr
olub câmiriyyeti sebebiyle emünde istikânet ile refte refte ser-mençzili maḥşûda resîde olub من
طلب وجد و جد mañtûkî üzere mañlabında sâ'î olmak lâzımdur. Aminâ râbıta-ı ma'nevîsi olanlar
teslûn ve rızâda olmağın 'inân-ı ihtiyârın dest-i rızâya teslûn idüb mañlabuñ zuhûrî
ızturâbundan kurtulur. Çünkü her emr, kâble't-ta'ayyün, levḥ-i takdîrde mersûmdur. "Yâ bu
talebe hâcet ne?", dinürse der-gâh-ı Kibriyâ'da niyâz-ı maḥbûl olmasıçündür. Kul kulluğın
ve pâdşâh saltanatın izhârdur ğarâz. Pes niyâz da iktizâ ider; şive-i maḥbûbî añlar. Nâz
maḥbûba, niyâz âşîka de'b-i zuhûrdur. İn-şâ'-Allahü-te'âlâ şâhid âğûşa gelür. Cenâb-ı
Vâhibü'l-âmâl bir vaqt-i ḥayr-âşârda feyz ihsân evleye. Amin."³⁷*

Diğer mektubun metni ise şudur:

*"Bu dahî ol 'azîz-i rûşen-nihâduñ mûmâ-ileyhe işâret buyurdukları mektûb-ı
şerîfleridür.*

*Benüm başîret-mend-i rûḥ-perverüm, oğlum,
bu ta'ayyün-gâhda herkes bir kâra mazhar olur. Edâsında istikâmet bulmur ise refte
refte ser-mençzili maḥşûda resîde olub hilâfetu'llah nisbeten kesb ider. Cenâb-ı Ḥakk ve
l'eyyâz-ı Mutlak şalâ-yı dâ'im ihsânıyla devlet-i dâreyne mazhar evleye. Oltarafda pâşâ-yı
'alî-câh hazretlerine ziver-i destâr-ı vakâr kılınmağ der-ḥ'âstür. Nûfûs-ı şibâduña ved'â-i
kübrâ olmalaruñı nefşlerine taqdîmile ḥayrü'l-şibâddan olalar."³⁸*

Örfî'nin ölüm tarihi ve mezarının bulunduğu yer hakkında kaynakların verdiği bilgiler birbirinden farklıdır. Bursalı Mehmed Tâhir ve Edirneli Ahmed Bâdî, şairin 1186 / M.1772'den sonra³⁹; Mehmed Süreyya III. Mustafa devrinde (1171 / M.1757-1188 / M.1774)⁴⁰; Rifat Osman ve Babinger 1192 / M.1778'de⁴¹, Osman Nuri Peremeci ise 1186 / M.1772'de⁴² vefat ettiğini yazarlar. Örfî'nin Mevḥümü't-tevârîh isimli eserinin müellif hattı nüshasının hem birinci cildinin hem de ikincinin cildinin 1^a sayfelerinde kimin düştüğü belli olmayan bir kayıta şairin

³⁷ Hasan Sezâî, **Mektubat-ı Sezâî**, İstanbul, 1289, s. 108.

³⁸ a.g.e., s. 109.

³⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmet Remzi Akyürek, Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi** (hzl.lar: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), C. III, Ankara 2000, s. 5; Ahmed Bâdî Efendi, **Riyâz-ı Belde-i Edirne**, Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2315, C. II, s. 177 (Gürgendereli, a.g.m., dipnot 6'dan).

⁴⁰ Mehmet Süreyya, a.g.e., s. 601.

⁴¹ Rifat Osman, **Edirne Reh-nümâsı 763-1337 Hicrî Seneleri**, Edirne, 1336-1920, s. 105; Franz Babinger, a.g.e., s. 333.

⁴² Osman Nuri Peremeci, a.g.e., s. 272.

ölüm tarihi 1185 / M.1771 olarak gösterilmiştir. Şairin divanının şu an için elimizdeki en hacimli nüshası olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411'de yer alan en geç tarih 1186 / M.1772'dir⁴³. Bursalı Mehmed Tâhîr'in, Edirneli Ahmed Bâdî'nin ve Osman Nuri Peremeci'nin Celâleddin Çeşmesi'nin Zehra Hanım isimli biri tarafından yapılmasına düşülen bu tarihten hareketle Örfî'nin ölüm tarihini tespite çalıştıkları düşünülebilir. Müberra Gürgendereli, Edirne Reh-nümâsı'ndaki "On bir sene mukaddem mevcûd olan kabir taşları zâyi' oldu." ifadesinden hareketle Rifat Osman'ın Örfî'nin mezarını ve mezar taşını gördüğü, bu bakımdan, şairin ölüm tarihi olarak onun naklettiği 1192 / M.1778 tarihinin doğru kabul edilebileceği kanaatindedir⁴⁴. Osman Nuri Peremeci'nin Edirne Tarihi'nde Örfî'nin doğum tarihi olarak kaynak belirtmeden verdiği 1116 / M.1705'i ve Rifat Osman'ın ölüm tarihi olarak zikrettiği 1192 / M.1778'i doğru kabul edersek şair öldüğü zaman 73 yaşındadır. Her ne kadar doğum ve ölüm tarihleri hususunda elimizde tam bir veri bulunmasa da aynı dönemde tezkiresini kaleme alan Râmîz'in (Âdâb-ı Zurâfâ'nın tamamlanış tar. 1198 / M.1784), Örfî'den bahsederken: "... şuarâ-yı çaşırmızdan sâl-hurde bir şâ'ir-i mâhir olup sükûnet ve hûş-âyende sohbet ile mevşûldurlar."⁴⁵ ifadesinden hareketle şairimizin uzun sayılabilecek bir ömür sürdüğünü söylebiliriz. Biz Peremeci'nin şairin doğum tarihi olarak verdiği 1116 / M.1705 tarihine ihtiyatla yaklaşmakla birlikte, 1186 / M.1172'den sonra ve muhtemelen 1192 / M.1778'de Edirne'de öldüğünü düşünmekteyiz.

Rifat Osman ve ondan naklen Babinger, Örfî'nin Şeyhî Çelebi Camii civarına defnedildiğini, on bir sene öncesine kadar (1909) mevcut olan mezar taşının kaybolduğunu⁴⁶; Bursalı Mehmed Tâhîr, şairin, İstanbul yolu üzerinde Nazır Çeşmesi Kabristanı'nda Buçuk Tepe'ye giden yol boyunca babasının yanına gömüldüğünü, ancak mezarın 1293 / M.1876 istilâsında zayi olduğunu⁴⁷; Osman Nuri Peremeci, Bursalı Mehmed Tâhîr'in verdiği bilgileri tekrardan sonra Ahmed Bâdî Efendi'nin ve Rifat Osman Bey'in aradıkları hâlde mezarı bulamadıklarını⁴⁸ kaydeder. Bu nakillerden şairin mezar taşını gördüğü anlaşılan Rifat Osman'ınkini doğru kabul edersek Örfî, Şeyhî Çelebi Camii civarında medfun olmalıdır.

ÖRFÎ'NİN ESERLERİ

1-DİVAN: Tarihe dair eserleri de bulunan Örfî'nin en öncmlü eseri kanaatimizce divanıdır. Elimizdeki nüshalarından anlaşıldığı kadarıyla şair divanını ilk kez 1148 / M.1735'te tertip etmiş; daha sonra söylediği şiirlerle zenginleşen

⁴³ Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 111^b.

⁴⁴ Müberra Gürgendereli, a.g.m., s. 86.

⁴⁵ Râmîz, a.g.e., s. 220.

⁴⁶ Rifat Osman, a.g.e., s. 105; Franz Babinger, a.g.e., s. 333.

⁴⁷ Bursalı Mehmed Tâhîr, a.g.e., C. III, s. 5.

⁴⁸ Osman Nuri Peremeci, a.g.e., 272.

divanını 1168 / M.1754'te yeniden toparlamıştır. Örfî'nin divanının tertibi için söylediği ilk tarih manzumesi şöyledir:

“*Bu divân tertîbinin târîhîdür*”

*Katre-i feyzüñle yâ Rabb nev-i insân eyledüñ
Niçe insâm dañi ıřkuñla ‘umumân eyledüñ*

“*Örfiyâ ehl-i hüner taħsîn idüb eřârîñ*
Didilür tarîxñi tertîb diyân aйлдк”⁴⁹

Tarih manzumesinin son mısraında geçen “*tertîb-i divân eyledüñ*” ibaresi ebced hesabıyla 1148'e tekabül etmektedir.

Şairin divanını ikinci kez tertip etmesi ilkinden yirmi sene sonra olmuştur. Bu tertip için söylediği tarih manzumesi ise şudur:

“*Târîh-i Divân*”

*Dide-i cânile hüsn-i yârî seyrân eyledüm
Ol hayâlile cemâle çeşni hayrân eyledüm*

*Ki ümid-i vaşile mesrûr olub itdüm şalâ
Gâhice endîşe-i hicrile⁵⁰ elgân eyledüm*

*Gül gibi hâtır-güşâde oldı bu gül-zârda⁵¹
Bûlbûli şevkin ile gül-şende nâlân eyledüm*

*Hâce-i ıřkuñ baña ta'limi üzre nazımını
Çünkr⁵² taħsîn-kerde-i erbâb-ı ırlân eyledüm*

*Hamdülillâh ‘Örfiyâ cem’ evlevüb âşarımı
Söyledüm târîhini tertîb-i divân eyledüm* (سو یلدم تار یخنی ترتیب دیوان ایلدم)”⁵³

Tarih manzumesinin son mısraında yer alan “*tertîb-i divân eyledüm*” ibaresi ebced hesabıyla ilk tertip için söylenen “*tertîb-i divân eyledüñ*”den bir harf (پ) farkıyla 1168'i vermektedir.

⁴⁹ Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v.107^b.

⁵⁰ hicrile/hasretle (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423 v.11^b)

⁵¹ Gonce-i bi-hâtır-güşâd itdi nesim-i hâlettüm (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v.11^b)

⁵² Çünki/ Cümle (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 423, v.11^b)

⁵³ Örfî, **Divan**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 7^b.

Divanının şu an için elimizde bulunan en hacimli nüshasında yer alan 515 gazelden ve daha ziyade Edirne hakkında söylenmiş 90 tarih manzumesinden hareketle Örfî'nin, tarih söylemekte de mahir bir gazel şairi olduğunu rahatlıkla söylebiliriz. Râmiz, Örfî'yi ilmi ve irfanıyla tanınan, nesre ve şiire "kâdir", hoşsohbet bir kimse olarak tanıtırken⁵⁴ Ahmed Bâdî Efendi onun sade ve anlaşılır şiirler kaleme aldığını söyler⁵⁵.

Örfî şiirlerine hususî bir 'vatan' anlayışı ile yerleştirdiği Edirne'yi her fırsatta hatırlayan⁵⁶; günlük hayattan renk ve tonlarla biçimlendirdiği şiirlerinde genel olarak aşk konusunu işleyen; şahsî ıstırabını ve zaman zaman Nedim'i hatırlatan şuh duyularını terennüm edebileceği bir biçimi kendisine hazır olarak sunan gazel formunda redifin ve kafiyenin gücünü de arkasına alarak sade ve anlaşılır şiirler söyleyen bir divan şairidir.

Örfî Divanı'nın tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1-1 Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667⁵⁷: Nüsha talik kırmısı hatla, 205x145 mm. ölçüsüyle, 11 satırla, 113 yaprak abadî taklidi kâğıda yazılmış. Başlık bakır yıldız çiçekli. Kırmızı, arkası meşin, üstü ebrulu kâğıt kaplı ciltli. 1^bde serlevhanın hemen altında: "*Gazelliyât-ı Örfî Mahmûd Ağa Kethüdâ-yı Bûstâniyân-ı Sâbika İbnü'l-mcrhûm El-Hâc 'Alî Ağa Ser-bûstâniyân-ı Edirne 'Afa'l-lâhü Anlî*" kaydı bulunuyor. Başta Esad Efendi'nin vakıf mürlüyle Süleymaniye Kütüphanesinin resmî damgası basılıdır. Bu nüshada 1 tahmid, 1 tevhid, 3 naat, dört halifenin her biri için bir methiye, 10 kaside, 1 bahariyye, Edirne'nin vasfı hakkında 16 beyitlik bir manzume, 327 gazel, 1 müseddes, 3 tahmis, 36 kıta, 70 beyit, 28 tarih bulunmaktadır.

Başı: Hamd idelüm luţfuña biz ibtidâ
Bula şenâñile dilüm çok 'ıfâ

Sonu: Beligrâd'ı dilâ aldı mükemmel
Meçemmed âşaf-ı Sultân Mağmûd

Bazı sayfaların kenarlarında Örfî'ye ait şiirler, bir takım notlar ve Nazîr İbrahim Çelebi'nin (öl. 1188 / M.1774) nazire söylenmiş şiirlerinin asılları mevcut. Her ikisi de Edirneli olan bu şairler arasında dostluk bağı bulunduğunu Nazîr İbrahim Çelebi'nin Örfî'nin bazı şiirlerine nazireler söylemesinden⁵⁸, Örfî'yi teselli

⁵⁴ Râmiz, a.g.e., s. 220.

⁵⁵ Ahmed Bâdî Efendi, a.g.e., C. II, s. 177 (Gürgendereli, a.g.m., dipnot 14'ten)

⁵⁶ bk. Örfî, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v. 13^a, 14^a-15^b, 65^b.

⁵⁷ Bu nüsha için ayrıca bk. **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**, C. III (hzl.: Komisyon), İstanbul, 1965, s. 771.

⁵⁸ Bk. Nazîr İbrahim Çelebi, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 493, v. 122^b, 123^b, 131^b, 138^a.

etmek için bir manzume kaleme almasından⁵⁹ ve Örfî hakkında ne münasebetle söylendiği belli olmayan bir tarih mısraı yazmasından hareketle anlayabiliyoruz⁶⁰.

İstinsah kaydı bulunmayan bu nüshanın, mündericatında bir çok tashihi içermesi, bazı manzumelerin üzerlerinin tamamen çizilip yanına “yazılmaya” notunun düşülmesi, sonradan kenarlara yapılan ilâvelerin çokluğu müellif hattı olduğuna ve bir hattata verilmek üzere şair tarafından gözden geçirildiğine işaret ediyor. Bu nüshayı müellif hattı olması dışında bizim için önemli kılan diğer bir özelliği de kimi şiirlerin yanına düşülen açıklayıcı notları ihtiva etmesidir. Sayısı dokuz olan bu notlar, yanındaki şiirin yazılma nedeni hakkında ilginç kayıtları içermektedir. Bu tarafla söz konusu notların divan şairinin şiir söyleme serüveni hakkında bize ilk ağızdan verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir. Notlardaki hususîlik ve kullanılan ifade tarzından hareketle bunların Örfî veya bu bilgileri Örfî’den duyan bir yakını tarafından kaydedilmiş olduğunu düşünüyoruz. Örnek olması bakımından “Çıkdı germâbe derinden yine bir âfêt-i cân / Rûvî gül gonce-dehen sînesi âvîne hemân” matlûlî şiiri ve hemen kenarına kaydedilen yazılma nedenini aşağıya alıyoruz:

“Bir duşter-i Zühre-âhter der-i germâbeden cân gibi hemân çıkub cırfî sevrân ve âlemi hayrân itdüken sonra perî gibi der-i hamâmında nâ-bedîd ü pinhân olmağla bu gazel nazm olunmuşdur.”

Çıkdı germâbe derinden yine bir âfêt-i cân
Rûvî gül gonce-dehen sînesi âvîne hemân

Gamzesi lîr-i kazâ gibi mü’essir cânâ
İki ebrûları İstanbul işi iki kemân

Lebleri sâğar-ı ahmer nûtekim kâse-i Cem
Şundi bir bâde kim idti beni mest ü hayrân

Câme-i ağı anuî dâm-ı dil-i âşıkımış
Halka-i zülc döñüb dâne-i hâlin fettân

Görmedüm böyle nigârı niçe demdür ra-nâ
Günde bî-hadd gül açar gerçi gül-islân-ı cihân

Dahî vaşl evler idüm hayre getürdi çeşme
Pertev-i hüsnü anuî nûr-ı mihirden tâbân

Örfî germâbeden itmişdi görindi kendi
Bir perî idi meger oldu gözümden pinhân⁶¹

⁵⁹ a.g.e., 126^b.

⁶⁰ a.g.e., 182^b.

⁶¹ Örfî, *Divan*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2667, v.68^b-69^a.

kâğıda yazılmış. Şirazesi dağınık cilt içindedir. Varaklar kurt yeniği sonucu tahrip olmuştur. Nüsha baştan, ortadan ve sondan eksiktir.

Başı : Degildir hâl-i 'âlem .....
Gehî mahzûn ider gâhî derûnî şâd-mân eyler

Sonu: ..... zât-i pâkîni nüsha-i kübrâ
Dürer-bâr-ı kelâmı cümle-i şer'-i muhahhardur

Nüshanın ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiği belli değildir. Nüşhada 57 gazel, divanın tertibi için söylenmiş bir tarih, 7 tarih manzumesi ve 14 kaside bulunmaktadır.

1-5- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Nüsha nestalik hatla. 210x150 (150x82) mm. ölçüsüyle, 19 satırla, fligranlı Avrupa kâğıda yazılmıştır. Sırtı meşin, üstü cbrulu kâğıt kaplı cilt. Yazmanın istinsah tarihi⁶³ ve müstensihî belli değildir. 98^a-105^b yaprakları arasında Örfî'ye ait bazı kasideler, gazeller ve tarihler bulunmaktadır. Bu bakımdan Örfî'nin Mahabbetname mesnevîsini ve Edirne Tarihçesi'ni de içeren nüsha Örfî Divanı'nın metninin ortaya konulması sırasında kullanılabilecek bir nüshadır.

1-6- Ali Kemal Nüshası: Ali Kemâl, Peyâm-ı Sabah'ın I Teşrinisani 1920 tarihli nüshasında bildirdiğine göre eski Budin Kadılarından Kilisli İbrahim Efendi'nin takrizini içeren bir Örfî Divanı nüshası eline geçirmiştir. Bugün nerede olduğunu bilmediğimiz bu nüshanın ortaya çıktığı takdirde Örfî Divanı nüshalarının en kapsamlısı olacağını ve Örfî hakkında bir takım ilâve bilgiler sağlayacağını düşünüyoruz.

2-MEVHÛMÛ'T-TEVÂRÎH: Örfî'nin Hz. Âdem'in yaratılışından başlayarak büyük peygamberleri, Hz. Muhammed'i ve İslam tarihinde vuku bulan bazı önemli hadiseleri konu edindiği Mevhûmü't-tevârîh, 1070 / M.1659-1660 yıllarına kadarki Osmanlı tarihini de içeren iki ciltlik genel bir tarihtir. Örfî eserini idare makamında bulunan kimselere geçmiştekilerini hatırlatarak öğüt vermek; makam ve mansıp için yardım dileyip yüz suyu dökmenin beyhudeliğini vurgulamak ve hayır duayla anılmasına sebep olacak bir eser bırakmak arzusuyla '*tertîb ü cem'* ettiğini; eserini 1171 / M.1757 senesinde kaleme almaya başladığını ve adını Mevhûmü't-tevârîh koyduğunu sebep-i telif kısmında şu ifadelerle anlatır:

⁶³ Gürgendereli, yazmanın istinsah tarihini 1169/M.1755 olarak göstermektedir (a.g.m., s. 89). Hâlbuki 105^b'de bulunan 1169/M.1755 tarihi hemen üstündeki Hacı Mehmed Efendi'nin ölümü için söylenmiş tarih beytiyle ilgilidir; istinsah tarihi hakkında bir fikir verse bile istinsah tarihi olarak kabul edilemez. Söz konusu tarih manzumesinin tamamı için bk. Örfî, **Divan**. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411, v. 120^b.

“Bu türhün tertibine dahı sebeb budur ki, bunca vüzerâ ve vükelâ ve ünerrâ ve sâir erbâb-ı menâşih ne miñnetler ve ne meşakkatler çekmişler ol ihlîşâm ve debdebelerine şarf itdikleri mâl zu'afâ-yı kavmden cibr ile alınan mâl-ı zulmiyyedür, İerdü huzûr-ı Kibriyâ'da erbâb-ı hûkûk virdikleri nakdîne-i zulmiyyeyi taleble feryâd edeceklerine iştibâli olmayub ‘azâb-ı ‘uqbâdan mâ'adâ çend-rûz-ı ‘ömr-i serî'ü'z-zevâlde aşhâb-ı riyâsetüñ kimi maqtûl ve kimi ma'zûl ve kimi mañbûs necâtdan me'vûs hâşılı zâhîren bunca huddâm ve halk emrine râm aminâ endîşe-i encâm-ı kelle ile derûnları pür-teşvîş ve âlâmdur. Li-muñtarrîhi:

Bir mansûb için hüzñile âh itmege degmez
‘Azlinde te'essûf ile vâli itmege degmez

Peymâne-i nahîvet içer erbâb-ı riyâset
Añbâbına mest-âne nigâh itmege degmez

‘Ale'l-huşûş emr-i dünyâ talebiyle âb-ı rû döküb ba'z-ı fîrû-mâye nev-devletlere, şu emrimüñ huşûline lummet buyurun, diyu ilticâ ve recâ katı müşkıldür ki, gazel:

Bülbül olsam da güle tar-ne-i hârı çekmem
Çayre meyli olıcağ gayret-i yârı çekmem

Emr-i dünyâ için evzâ-i kibârı çekmem
Kec-nigâhile emân sâhite vağârı çekmem

Böyle evzâ'a tahammül mi ider ‘âr'ı olan
Sitem-i dehri degil nâz-ı nigân çekmem

Câm-ı meyden görñtür olsa da gül-rûy-ı neşât
Vardur elbette anuñ renci humârı çekmem

‘Örfi toz konduramaz üstine şimden şoñra
Zerre miqdâr isc de bâr-ı gubârı çekmem

Ve'l-hâşıl gâfil olmayub cenâb-ı hazret-i Haqq ve fâ'il-i mutlakdan gayriye emr-i dünyâ huşûli me'mûliyle recâ itmeveler. Elbet emr-i ma'âş için irâde-i cüz'iyye şarfi lâzımdur. Aminâ اذ اراد الله شيا هيا اسبابه medlûli Haqq te'âlâ celle ve 'alâ bir nesnenüñ huşûlünü taqdîr ider anuñ sebebini dahı halk ider. Pes eshâba teşebbüs olunmağ iktizâ itdigi hâlde bir âdemüñ âlet-i hayr olub fırsat elinde iken bay u gecdânuñ me'mûllerine şarf-ı kudret itmegeyle: “Erbâb-ı himmetdendir.”, deyu nâmı ‘âl-gîr olub insâniyyeti mücerreb ise: “Beni şu merâm ile be-kâm buyuruñ.”, deyu niyâz itmek mâni' degil. Likin, ne'üzü-bi'l-lâhi te'âlâ, mutlak işün huşûle gelür, diyu berbet-i kalb idüb zemîn-büs iderek dânenin telcîm ve yüz suyu dökerek, bir nisbetler(?) şirk-i hafî degildür de nedür? Bi'l-küllîye ..... olmağ câ'iz olmayub herâ-yı ma'îşet şarf-ı irâde olub ticâret ile kanâfat ideler. Bâb-ı kibâre varub irtikâb-ı hall itmeveler ki cerâr gibi. Bunuñ gibi endîşeler ile künc-i ‘uzletde bir zemân hâmûş ve Ich-beste-i dehân itmişken yine hâk-i pâk-i ‘ır-nağ-i lezâ-yı Edürne'nüñ mesîhâ-demı telâfct-i hevâ-yı dil-ârâsı feyz-resân u ukde-güşâ-vı hâñr olmağla gâh nazm u eş'âr vü gâh du'a-yı hayr-ı şehr-yârı ve devâm-ı devlet-i tekrâr ve gâh tûmâr-ı rûzgâre kayd olan vakâyi'-i dehri mütâlâ'a ile evkât-güzâr iken sebeb-i hayr-du'a bir eser mülâhazesisiyle enbiyâ-yı 'azâm ve mülûk-i kirâm zemânlarında olan vekâyi' cem' ü tertib itmege ihvân-ı chl-i dilân dahı terğîb

itmeleriyle tahîre ibtidâ olundıkda, *târîh* “Allâhü veliyü’t-tevfîk ve hüve’r-refîk” kelâm-ı hikmet encâmı biñ yüz yetmiş bir senesine düçâr ile *târîh vâkîr* olmuştur. *Târîh-i diger*:

‘Avn-i Haqq’la cem’ ü te’lif eyledüm
Bu tevârîhi ne kim itdi güzer

Geldi güldi her zemânüñ âdemi
Her birinden virevüm toğrı haber

Eyledüm taqlil çok tafşîlini
Çün müfid ü muhtaşardur mur teber

Yâd ider elbet du’â-yı hayr ile
Dide-i inşâ’ ile iden nazır

Fâ’ide kesh ile bunca kışşadan
Her birinden hisşe almağdur hünar

Haundü-Ji’l-lâh bu kitâbuñ cem’ine
Oldı *târîh* ‘Örfîyâ haqqâ cser’ (1171 H./1757 M.)

Bu kitâbuñ isminin *Mevhûmü’t-tevârîh* diyü tesmîye eyledüm. Mütâlâfe iden ihvân-ı müslîminden du’â-yı hayr recâ olunmağla ümmiddür ki kerâmûş buyurmayalar.⁶⁴

Mevhûmü’t-tevârîh’in görebildiğimiz nüshası şudur:

2-1- Ali Emirî Tarih 557-558: Müellif hattı olan bu nüshalar (557: 1. cilt; 558: 2. cilt) talik kırması hatla, 315x210 (başka başka) mm. ölçüsüyle, muhtelif satırla, aharlı ince kâğıda yazılmıştır. Her iki cildin baştan iki sahifeleri altın cıvıllıdır. Başlıklar kırmızı mürekkepledir. Yazınalar şemseli meşin kaplı cilt içindedirler. Birinci cilt IV+255, ikinci cilt III+144 yapraktır.

Birinci cildin zahriyesinde “*Mevhûmü’t-tevârîh mü’ellif hatıyyla*” ibaresi vardır. I^a’da “*Kitâb-ı cild-i evvel Mevhûmü’t-tevârîh Ağa-zâde Mağmûd ‘Örfî ‘Alâ’l-lâhü Anh 1185*” kaydı bulunuyor. Yine bu sahifede Ali Emirî Efendi’nin vakıf mührü ve Millet Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. Ayrıca bu sahifede Abdülmecid’c kadar saltanat süren 31 Osmanlı padişahının isimleri kayıtlıdır. I^b-IV^b arasında kitabın fihristi verilmiştir. Birinci cilt 255^b’de tamamlanmaktadır.

İkinci cildin iç kapağında “*Mevhûmü’t-tevârîh mü’ellif hatıyyla*” ibaresi. I^a’da “*Kitâb-ı cild-i sâni Mevhûmü’t-tevârîh kitâb-ı Ağa-zâde Mağmûd ‘Örfî ‘Alâ’l-lâhü Anh 1185*” kaydı bulunuyor. Yine bu sahifede Örfî’nin cseriyle ilgili olarak söylediği şu şiir mevcuttur:

“*Selef atıvâlini kim itdüm yâd
Kışşadan hissedür ey ‘Örfî murâd*”

⁶⁴ Örfî, *Mevhûmü’t-tevârîh*, Millet Kütüphanesi Ali Emirî Tarih 557, v. 2^a-3^a.

*Kandedür bunca mülük ü vîzerâ
Kandedür bunca ricâl ü vükclâ*

*Perde-i zıll-ı hayâl oldığma
Örfiyâ şübhe mi vardır dünyâ*

I^a'da ayrıca Ali Emîrî Efendi'nin vakıf mührü ve Millet Kütüphanesinin resmî mührü basılıdır. I^b-1^a arasında kitabın fihristi verilmiştir. İkinci cilt 147^a'da tamamlanmaktadır. 147^b'de muhtemelen müellif tarafından yazılmış bazı ilâve bilgiler bulunmaktadır.

Mevhümü't-tevârih'in tespit edebildiğimiz diğer nüshası ise şudur:

2-2- Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1431: Nüşa talik hatla, 315x205 mm. ölçüsüyle, 31 satırla, 538 yaprak ahurlı ince kâğıda yazılmış. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Yazma mukleplî, şemseli koyu kırmızı deri cilt içindedir. Nüşanın istinsah tarihi muhtemelen XVIII. yüzyıldır.

3-EDİRNE TARİHÇESİ: Rifat Osman Edirne Reh-nümâsı'nda Örfî'nin III. Mustafa'ya takdim ettiği muhtasar bir Edirne Tarihçesi olduğunu ve bu eserin **Cevrî Tarihi** adıyla basıldığını söyler⁶⁵. Bursalı Mehmed Tâhir, Örfî'nin bir Edirne Tarihi yazdığını ve bu eserden hareketle Gülşenî tarikatına bağlı olduğunun anlaşıldığını kaydeder⁶⁶. Osman Nuri Peremeci, Örfî'nin Abdurrahman Hibrî'nin **Enisü'l-müsâmirîn**'ini⁶⁷ telhis ederek (kısaltarak) ve kendi zamanına kadar olan bazı olayları da katarak bir tarih yazdığını ve bu tarihin yanlış olarak Cevrî Tarihi adıyla basıldığını haber verir⁶⁸. Örfî'nin Edirne Tarihçesi isimli eserinden ayrıntılı bir şekilde bahseden ilk isim Orhan F. Köprülü'dür. Köprülü, "*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*" isimli makalesinde 1291-1292 / M.1874-1875 tarihinde İstanbul'da iki küçük cilt hâlinde "Cevrî Tarihi" adıyla basılan eserin kaynak tenkidini ayrıntılı bir şekilde yaparken Örfî'nin eseri hakkında da önemli bilgiler verir; Rifat Osman'ın ve Osman Nuri Peremeci'nin iddia ettikleri gibi Cevrî Tarihi adıyla basılan eserin tamamen Örfî'ye ait olmadığını, bu eserin Peçevî Tarihi, Nusretname ve Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nden faydalanılarak meydana getirilmiş bir "*compilation*"⁶⁹ olduğunu delilleriyle ortaya koyar. Köprülü'ye göre Örfî de Abdurrahman Hibrî'nin Enisü'l-müsâmirîn adlı Edirne tarihinden neredeyse dörtte üçlük bir bölümü olduğu gibi kopya etmiş, fakat eserinde bundan bahsetmemeye

⁶⁵ Rifat Osman, a.g.e., s. 105.

⁶⁶ Bursalı Mehmet Tâhir, a.g.e., C. III, s. 5.

⁶⁷ Bu eser için bk. Abdurrahman Hibrî, **Enisü'l-Müsâmirîn** (hzl.: Ratip Kazancıgil), İstanbul, 1999.

⁶⁸ Osman Nuri Peremeci, a.g.e., s. 272.

⁶⁹ **compilation:** derleme.

özen göstermiştir. Köprülü, bu eserin orijinal tarafları olarak, Örfî'nin babasının Edirne Bostancıbaşı olması münasebetiyle şahit olduğu olayları ve diğer bazı gözlemlerini anlattığı bölümleri; yazarın başkalarından dinlemek suretiyle öğrendiği hadiseler hakkındaki kayıtları ve mütalaaları; muhtelif vakalar için düşürdüğü tarihleri kabul eder⁷⁰.

Örfî'nin “**Edirne Tarihçesi**” veya “**Berâ-yı Şehr-i Edirne**” isimli eseri hakkında bilgi veren bu kaynakların hiçbiri bu eserin, müellifin iki ciltlik genel tarihi olan ve bugün elimizde müellif hattı nüshası bulunan *Mevhûmü't-tevârîh*'le ilişkisinden bahsetmezler. Hâlbuki bugün kütüphanelerimizde Edirne Tarihçesi adıyla kayıtlı bulunan bu eser *Mevhûmü't-tevârîh*'teki Edirne bahsinin muhtemelen biraz daha sonra küçük ilâvelerle müstakilen yazıya geçirilmiş hâlden başka bir şey değildir. *Mevhûmü't-tevârîh*'in Ali Emirî Tarih 557-558 numaralı müellif hattı nüshasının birinci cildinin 145^a-149^b yaprakları arasında “*Der vaşf-ı şehr-i Edirne dâirü'l-naşr ve'l-meymene beyânındadır*” başlığıyla yer alan bölüm daha sonra müellif tarafından müstakilen yazıya geçirilmiş ve Sultan III. Mustafa'ya takdim edilmiş olmalıdır. Bu bakımdan adı geçen yazmanın 145^a-149^b yaprakları arası aynı zamanda Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin müellif hattı nüshası olma özelliğine de sahiptir.

Örfî bu eseri yazarken Peremeci'nin ve Köprülü'nün belirttiği gibi Hıbrî'nin *Enisü'l-müsâmîrîn*'inden ciddi şekilde faydalanmış, kendi zamanına dair olayları ise gözlemlerine dayanarak kaleme almış; bilhassa 1165 / M.1751 Edirne depremde bizzat şahit olduğu sahneleri canlı bir şekilde tasvir etmiş ve bu depremde yıkılan binaların onarımına dair söylediği tarih manzumelerini yer geldikçe eserine yerleştirmiş⁷¹.

Örfî, 1165 Ramazan'ında meydana gelen bu depremi anlatırken kendi bahçe duvarının da zarar gördüğünü, depremde yüzden fazla insanın öldüğünü ve sarsıntılarının uzun bir süre devam ettiğini “*Vak'a-yı Zelzele-i 'Azîme*” başlığı altında şöyle nakleder:

“*Bîñ yüz almış biş senesi ramazân-ı şerîlün on doğuzuncı yek-şenbih giccsi ba'de'l-işâr bi-emri'l-lâhî te'âlâ şehrün cânib-i garbîsinden gubâr-güne tuman zuhûr ve tolu hâleti gibi bir çaturdı kopub nâ-gehân küre-i arz hareket ile telâtuñ-ı dervâ-yı ununân mânendi arzuñ nişib ü lirâzı bedidâr ve cemî'e ebniyeler lerze-nûk ve ekşeri üllâde-i hâk oldı. Şâdemât-ı zelzele ki bir birini te'âkub ve sûrat ile hareketinden cümle minârât ser-be-hâk-i secde olub ancak Sulţân Selîm Hân Câmî'inün minârât-ı erba'ası ve İbrâhîm Pâşâ ve Dester-*

⁷⁰ Örfî'nin Edirne Tarihçesi ile Hıbrî'nin *Enisü'l-müsâmîrîn*'i arasındaki benzerlikler ve Cevrî Tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Orhan F. Köprülü, “Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 1, Sayı 1949, s. 53-66.

⁷¹ Osmanlı dönemi deprem kayıtları üzerine çalışmalar yapan ve bu arada Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nden de bahseden İngiliz Tarihçi Caroline Finkel'le yapılan bir mülakat için bk. *Milliyet*, 09/07/1998; yine aynı konuyla ilgili olarak ayrıca bk. N. N. Ambraseys-C.F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas A Historical reviews 1500-1800*, İstanbul, 1996.

dâr Câmî'lerinin minâreleri hedm olmayub kıyâmda oldılar. Annâ her biri serc-i sehî gibi her tarafına temâyülünü kurbında olanlar müsâhede ilmişler ve câmî-i şeriflerini ekşer kubbeleri mânend-i habâb fenâ bulub ve bunca dâr ü cidâr ü dekâkin ve kâr-gir binâlar tarafetü'l-avında harâb ve âşyâne-i bûm u gurâb oldu. Hattâ Etmekçi-zâde Ahmed Pâşâ binâ eylediği hân-geh cânib-i garbisi bu hakîrünü harom bağçesi ittisâlinde olub ve hâriciye bağ-çemiz ile harem bağ-çesin fâsıl-ı tûh cidâr-ı meûn[i] ol şeb-i hevcl-nâkda berâber hâk olub zelzele sükûn bulmadukça ru'ub u hürâsdan hedmlerin idrâk idemedük. Şöyle ki ol gice hezâr bâr arz u zür-i zemînde tub şadâsı gibi mühib şadâlar hüveydâ ve zemûn çâk çâk olub eyyâm-ı yay oldığundan herkes hânçelerini bağ-çelerinde ve şahrâda ve şu kenârında iftâr şalûsına gütüş olub ve nemâz vâkı olmamakla câmî'lerde dahî âdem bulmadı. Böyle iken yine kandil nizâmıyçün minârelerde bulunan müezzîn ve ba'z-ı cidâr yanında bulunanlardan yüzden ziyâde âdem binâ altında helâk oldılar. Ol demde ebniyede açılan sūrâh ve deriçler lisân-ı hâllec

mişraf:

Ev meded mi'mâr-ı âlem kıl nazar vürâneytüm

mişrafı meşhûmiyle tazarru'ya âgâz itdiler. Evvelî ley-l-i pür-hevilde herkes kendi selâmet-i nefsinde düşmekle mâ-şadağ-ı kıyâmet 'nefsi nefsi' ile baba ogul ve karındaş kendi telâşlarıyla ⁷²يوم يفر المرء من أخيه و أمه و أبيه و صاحبته و بنيه mefhûm-ı şerîfi olmuşidi. Ve ba'z-ı mahallerde hâk-i zemîn çâk olub ba'n-ı arzdan şu hevâya perrân oldu. Ve ba'z-ı âbâr ve bağ-çe dolabları tölub tekrâr hufre muhtâc oldılar. Bu mertebeden sonra kimse enbiye tahtında ikâmte cesâret idemeyüb bağ-çe ve havlı vasaflarında ve kimi hânesi teng olanlar vüs'atlı mahallerde hayne ve çerge kimi tahtadan ve haşîrden mesken-i sâlife gibi cây nâmına tedârik itdiler. Bu hengâm-ı kıyâmet-i kıyâm eyyâm-ı şiyâmda vâkı olmağla germâdan 'azîm zahmetler çekildi. 'Ale'l-huşûş hânelerde açılan deriçlerden sârikler murâd eyledikleri hâneler girüb derîmında şahûbi olmamağla eşyâvî tehiyye cesâret itimcleriyle bi'l-âhare her mahalle ahâlisi ücret ile üçer bişer müsellağ âdem tütub bekletdiler. On dört aya dek rûz u şebde otuzdan ziyâde zelzele ve zür-i zemînde mehib şadâlar oksük olmadı. Bundan sonra giderek sâkince sekizer beşer def'a zelzele vâkı olub sonra ikişer üçer ve bardchu birer olarak 'inâyet-i Gaffârî birle zemînden bu hâlet teskîn oldu. Hedm olan câmî-i şeriflerini ekşeri vakfından ve vâkı olmayanın kurşuu sürûht olunub ta'mîr oldu.⁷³

Edirne Tarihçesi'nin görebildiğimiz nüshaları şunlardır:

3-1- Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118: Nüsha güzel bir talikle, 200x132 (169x155) mm. ölçüsüyle, 17 satırla, 51 yaprak aharlı abadî taklidî kâğıda yazılmıştır. Başlık nakışlı ve tezhupli, söz başları kırmızı, ilk ve diğer sayfalar yaldız cetvellidir. Yazına altın yaldız cetvel içinde Edirmekâri çiçek buketi bulunan deri cilt içindedir. Edirne Tarihçesi yazmanın 2^a-46^b yaprakları arasında bulunuyor. 47^a-51^a yaprakları arasında "Risale-i Beşîr Çelebi"⁷⁴ var. Her ne

⁷² Abecce 80/34-35-36: "O kaçacağı gün kişinin kardeşinden ve anasından babasından ve refikasından ve oğullarından."

⁷³ Örfi, **Edirne Tarihçesi**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 1118, v. 36^b-38^a.

⁷⁴ Bu eser ve Edirne hakkında yazılmış diğer tarihler için bk. Tayyip Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-müsâmirin", **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1965, s. 77-117.

kadar nesih yazıyla 29 satırla yazılan Risale-i Beşir Çelebi'nin sonunda istinsah kaydı olarak 1243 / M. 1827 bulunuyorsa da bu tarihin Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin değil Risale-i Beşir Çelebi'nin yazıya geçirilme tarihi olması, bu kısmın gösterdiği yazı, satır ve diğer farklılıklar göz önüne alındığında düşünülebilir. 1^a'da “*Târîh-i Edirne Vaktü's-saltâna Muştâlâ Han*” ibaresi, bazı temellük kayıtları ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesinin resmî mührü bulunuyor. İyi durumdaki yazmanın dikkatli bir elden çıktığı anlaşılıyor.

Başı : ..... الحمد لله الملك الكريم همه راحم برحمایت او همه محتاج هر عنایت

Sonu: ..... zamîr-i münîr-gîti-sitânlarına 'ıyândur ki bu dâstân-ı ğarîbe durâ vü şenâlarıyla resîde vü pâyân olmuştur. بعون الله الملك المنان

3-2- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Yazmanın özellikleri divan nüshaları tanıtılırken verilmişti. Edirne Tarihçesi mecmuanın 51^b-83^a yaprakları arasındadır. Eserin başında “*Örfî Ağâ'nın Edirne Târîhçesi*” ibaresi var. Talik hatla, 21 satırla yazıya geçirilen nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

Başı : ..... الحمد لله الملك الكريم همه راحم برحمایت او همه محتاج هر عنایت

Sonu: ..... gönütlül şâd-kâm olub pâdşâh-ı 'âlemî-penâh efendimiz ve şadr-ı â'zam Râğıb Paşa vesâir erkân-ı devlet-i 'Alîyye efendilerimizîñ şenâların cümle âhâli-i şehr-i Edirne zamîme-i 'akîb ferâ'iz eylemişlerdir.

3-3- Ali Emiri Tarih 557-558: Yukarıda da belirttiğimiz gibi Örfî'nin Edirne Tarihçesi, “*Mevhûmü't-tevârih*”in içinde yer alan Edirne bahsinin müstakilen yazıya geçirilmesiyle oluşmuştur. Bu bakımdan *Mevhûmü't-tevârih*'in müellif hattı nüshası olan Ali Emirî Tarih 557-558 nolu yazmanın birinci cildinin 145^a-149^b yaprakları arasındaki kısmı Edirne Tarihçesi'nin müellif hattı nüshası saymak yerinde olacaktır.

Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin tespit edebildiğimiz diğer nüshaları ise şunlardır:

3-4- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY. 3612

3-5- Rifat Osman Nüshası: Rifat Osman, **Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi** isimli eserinde Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin bir nüshasının özel kütüphanesinde olduğunu, Bursalı Mehmet Tâhir'in bu nüshayı müellifin kaleminden çıkmış bir nüsha olarak değerlendirdiğini haber verir⁷⁵. Yazmanın bugün nerede olduğunu bilmiyoruz.

⁷⁵ Rifat Osman, **Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi 1. Cild Câmiler ve Mescidler** (hızl.: Ülkü Ayan Özsoy), Ankara, 1999, s. 15.

3-6-Orhan F. Köprülü Nüshası: Orhan F. Köprülü, “*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*” isimli makalesinde Cevrî Tarihi adıyla 1291-1292 / M.1874-1875'de İstanbul'da basılan kitabın kaynak tenkitlerini yaparken Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin bir nüshasının özel kütüphanesinde bulunduğunu yazar⁷⁶.

3-7- Câvid Baysun Nüshası: Orhan F. Köprülü'nün “*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*” isimli makalesinde haber verdiği göre Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin bir diğer yazma nüshası da Prof. Dr. Câvid Baysun'un özel kütüphanesinde bulunmaktadır⁷⁷.

3-8- Cevrî Tarihi (Matbu Nüsha): Yukarıda da belirttiğimiz gibi Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin Cevrî Tarihi adıyla 1291-1292 / M.1874-1875 tarihinde İstanbul'da iki küçük cilt hâlinde basıldığına dair başta Rifat Osman olmak üzere Bursalı Mehmed Tâhir'in ve Osman Nuri Peremeci'nin tespitleri Orhan F. Köprülü'nün, “*Cevrî Tarihi'nin Mahiyet ve Kıymeti*” isimli makalesinde ayrıntılı olarak belirttiği gibi doğru değildir. Yukarıda da söylediğimiz gibi Cevrî Tarihi adıyla basılan eser Peçevî Tarihi, Nusretname ve Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nden faydalanılarak meydana getirilmiş bir derlemedir. Bu bakımdan matbu Cevrî Tarihi'ni Örfî'nin Edirne Tarihçesi'nin kullanılabilir bir nüshası olarak kabul etmemiz mümkün değildir.

4-MAHABBETNAME: Edirneli Örfî Mahmud Ağa'nın Mahabbetname isimli mesnevîsinden ilk bahseden Rifat Osman'dır. Rifat Osman, Edirne Reh-nümâsı isimli eserinde Örfî'den bahsederken onun Müctebaname-i⁷⁸ Örfî isimli bir eserinin bulunduğunu söyler⁷⁹. Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri'nde Örfî'nin “*412 beyti câmi Mahabbet-nâme-i Örfî isminde bir manzumesi*” olduğunu haber verir⁸⁰. Babinger, Örfî'nin eserleri arasında Mahabbetname'yi de sayar ve nüshasının bilinmediğini kaydeder⁸¹. Mahabbetname-i Örfî'nin şimdilik bildiğimiz tek tam nüshası olan Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 numaralı yazmanın kütüphaneye Ahmed Bâdî Efendi'nin kitapları arasında intikal ettiğini düşünürsek Ahmed Bâdî'nin **Riyâz-ı Belde-i Edirne** isimli eserinde bu mesnevî hakkında

⁷⁶ Orhan F. Köprülü, a.g.m., s. 62.

⁷⁷ a.g.m., s. 62.

⁷⁸ Mahabbetname'nin Rifat Osman'ın **Edirne Reh-nümâsı**'nda 'Müctebaname' olarak geçmesi Babinger'in de belirttiği gibi (a.g.e., s. 333) bir tertip hatası sonucu olmalıdır.

⁷⁹ Babinger, a.g.e., s. 333.

⁸⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., C. III, s. 5.

⁸¹ Babinger, a.g.e., s. 333.

vermiş olabileceği bilgilerin önemi artar. Maalesef bu esere ulaşmamız mümkün olmamıştır⁸².

Mahabbetname-i Örfî hakkında yapılan en ayrıntılı inceleme Müberra Gürgendereli'ye aittir. Gürgendereli, “Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi” isimli makalesinde Örfî ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermiş, Selimiye Kütüphanesinde tespit ettiği, içerisinde Örfî'nin Edirne Tarihçesi, Leylâ ile Mecnûn'u. Nasihatnamesi ve bazı şiirleriyle birlikte Mahabbetnamesi'nin de bulunduğu yazmayı tanıtmış, mesnevîyi şekil ve muhteva yönünden incelemiş ve Mahabbetname'nin metnini vermiştir. Gürgendereli, kaynakların Mahabbetname mesnevîsini 412 beyitlik bir mesnevî olarak göstermesini eldeki yazmada birbirini takip eden üç eserin (Mahabbetname: 149, Leylâ vü Mecnûn: 216, Nasihatname: 47) beyit toplamının 412 olmasına bağlamıştır. Yazara göre müstensih, Mahabbetname'ye besmele ile başlamış ve daha sonraki iki mesnevînin ismini Mahabbetname'nin konu başlıkları gibi yazmış, bu bakımdan bu eserlerin başlangıçları dikkat çekmediğinden üç eser, 412 beyitlik bir Mahabbetname mesnevîsi olarak kaydedilmiştir⁸³.

Kanaatimizce Örfî'nin Mahabbetname ve Leylâ ile Mecnûn mesnevîleri adı geçen araştırmacının belirttiği gibi iki farklı eser değildir. Bilâkis iki farklı eser olarak kabul edilen Mahabbetname ve Leylâ ile Mecnûn birbiriyle tamamlanan, ancak birlikte bir bütünlük kazanabilen bölümlerdir. Örfî, Mahabbetname'nin “Sebeb-i Nazım u İnşâ” başlığı altında:

*Gel âgâz eyle ev dil hasb-ı hâle
Nedür bâ'îş bilînsün bu maqâle⁸⁴*

diyerek hasbîhâlini nakledeceğini haber verdikten sonra şunları söyler:

*Çün ırşık oldı ezelden baña mâve
Mahabbet eyledüm bir meh-lîkâye*

*Beni leylâ-yı zülfî itdi meftûn
Bulandı 'aql u fikrüm itdi mecnûn*

*İkimiz Leylî vü Mecnûn'a hem-pâ
Gezerdüm ben de 'ırşıkı ile tenhâ*

*Gelince hatıra Mecnûn u Leylâ
Baña hâletleri virdi tesellâ*

⁸² Edirne Valiliğinin web sayfasında (<http://www.edirne.gov.tr/projeler/yayinlar.htm>) Ahmed Bâdi Efendinin üç ciltlik **Riyâz-ı Belde-i Edirne** isimli eserinin iki cilt hâlinde basıldığı kayıtlıdır. Ancak esere ulaşamadık.

⁸³ Müberra Gürgendereli, “Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi”, s. 89.

⁸⁴ a.g.m., s. 95.

*Bizüm ile meger hem-hâl imişler
Kemâl-i ʿışk ile abdâl imişler*

*Anuñ çün kıssa-i Mecnûn u Leylâ
Sebebdür olmağa bu resme inşâ*

*Dilâ hûd ser-güzeştünden ʿıvân [it]
Maḥabbet resmini şerh ü beyân il⁸⁵*

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi bir güzelle sevdalanan şair, sevgilisiyle arasındaki aşkı Leylâ ile Mecnûn'un birbirine duydukları temiz ve ulvî aşka benzetmiş; bu iki aşığı hatırlamakla teselli bulduğunu söyledikten sonra Leylâ ile Mecnûn kıssasını yazmasını da bu benzerliğe bağlamıştır. O hâlde şairin niyeti hasbîhâlini kaleme almak ve bu arada Leylâ ile Mecnûn'u da hatırlamaktır. Gerçekten de şair sebeb-i telifi takip eden "ḥasb-ı hâl-i ʿOrfî" den "tesellî-baḥş-ı ilhâm u hidâyet" başlığına kadar devam eden 113 beyitte çok güzel bir kıza âşık olduğunu, onunla gizli gizli konuşup görüşmelerini, durumu öğrenen kızın annesinin görüşmelerini yasakladığını, bir yıl devam eden ayrılık süresinden sonra bir dostunun tavsiyesi üzerine kızı istettiğini, nihayet evlendiklerini, ancak sevgilisinin iki yıl sonra vebadan ölüp gittiğini anlatır; içli mersiyelerle üzüntüsünü haykırır. "Tesellî-baḥş-ı ilhâm u hidâyet" başlığı altında kavuşma ve ayrılık arasındaki gizli sırrın aşkla bilindiğini, ayrılık üzüntüsünün ve kavuşma zevkinin ayrılmaz iki eş olduğunu hikmetli sözlerle tartıştıktan sonra sözü tekrar Leylâ ile Mecnûn'a getirir; onları hatırlamakla teselli bulduğunu bu bakımdan Leylâ ile Mecnûn'u yazmaya niyetlendiğini, eserini okuyan kimselerden hayır dua beklediğini şu beyitlerle ifade eder:

*Gelince ḥâtıra Mecnûn u Leylâ
Virürdi ḥâleti baña tesellâ*

*Sebebdür nazmuma Mecnûn u Leylâ
Eşer olmağa ildüm nazm u inşâ*

*İcrâmûş ilmeye ḥayır durâdan
Temennî evlerem bâv u gedâdan*

*Ola ʿuşşâka bu sermâye-i cân
Oḫunduḫça şafâ kesh ide ḥûbân⁸⁶*

Gürgendereli, yayınladığı Mahabbetname mesnevîsi metnini bu beyitlerle bitirir. Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 nolu yazmada bu beyitleri "Kıssa-ı Leylâ vü Mecnûn" başlığı takip etmektedir. Müstakil bir mesnevî olarak takdim edilen eser

⁸⁵ a.g.m., s. 95-96.

⁸⁶ a.g.m., s. 105.

herhangi bir mesnevîde bulunması gereken hiçbir bölüme (tevhid, münacaat, naat, sebeb-i telif vs.) salıp değildir. Esere doğrudan:

*İdenler Kays u Leylâ'yı hikâyet
Bu resinc ildiler nakl ü rivâyet*

*Kabâ'ilden idiler Kays u Leylâ
Okurlaridiler mektebe hattâ⁸⁷*

beyitleriyle başlanır. Bu da bu kısmın farklı bir mesnevî değil Mahabbetname-i Örfî unvanı altında yazılan eserin devamı olduğunun bir kanıtıdır. Üstelik Mahabbetname mesnevîsi ile farklı bir mesnevî olduğu kabul edilen Leylâ ile Mecnûn'un, aralardaki murabba ve mersiye hariç, aynı vezinle, mefâilün mefâilün faulün kalıbıyla yazılmış olması da görüşümüzü ayrıca desteklemektedir.

Örfî eserini şu beyitlerle bitirir:

*Yeter ey 'Örfî bu efsâne güftâr(?)
Müfid ü muhtaşar lâzımdur eşâr*

*Murâdum cümleden hayr-durâdur
Ki dehrün yok sebâti bî-bekâdur⁸⁸*

Sonuç olarak bizce Mahabbetname ve Leylâ ile Mecnûn iki farklı eser değil ancak birlikte anlam kazanan metin parçalarıdır. Örfî, hasbihâl tarzında kaleme aldığı 377 beyitlik kısa mesnevîsinde başından geçenleri anlatmış; yaşadıklarıyla örtüşen bir hikâye olarak da Leylâ ile Mecnûn'u kısaltarak nakletmiştir. Şairin "*hasb-i hâl-i 'Örfî*" başlığı altında yazdığı beyitler sebeb-i telife bağlanabilececek mahiyettedir.

Örfî'nin mesnevîsine isim olarak Mahabbetname'yi verdiğiğine dair Selimiye Kütüphanesi'ndeki yazmada bulunan "*Nazm-ı Maḥabbet-nâme-i 'Örfî*" ibaresi dışında elimizde başka hiçbir ciddi veri bulunmamaktadır. 'Mahabbet' kavramının "*Sebeb-i Nazm u İnşâ*" bölümünde:

*Çün ışık oldu ezelden baña mâye
Maḥabbet eyledüm bîr meh-likâye*

ve

*Dilâ hûd ser-güzeştün 'ıyân [il]
Maḥabbet resmini şerḥ ü beyân it*

⁸⁷ Müberra Gürgendereli, "Edimeli Örfî'nin Leylâ ve Mecnûn'u", *İlmî Araştırmalar* 14, İstanbul, 2002, s. 79

⁸⁸ Gürgendereli'nin yayınladığı Leylâ ve Mecnûn metnine Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 nolu yazmanın 96^b yaprağında bulunan dokuz beyit her nasılsa alınmamıştır. Bu iki beyit metne alınmayan beyitlerdendir.

beyitlerindeki kullanımlarından hareketle eserc isim olarak verildiğini söylemek de güçtür. Örfî “*Sebeb-i Nazm u İnşâ*” başlığı altında eserini “*Kıssa-ı Mecnûn u Leylâ*” olarak şöyle takdim eder:

*Anuñcün kıssa-ı Mecnûn u Leylâ
Sebedür olmağa bu resme inşâ*

Divan şairlerinin mesnevîlerine birden fazla isim verdiklerini biliyoruz. Şâhidî 883 / M.1478 tarihinde Konya’da tamamladığı eserine “**Gülşen-i Uşşâk**” adını verdiğini, mesnevînin isminin “**Leylâ ile Mecnûn**” olarak da anılabileceğini söyler⁸⁹. Şeyhoğlu Mustafa mesnevîsine “**Şehristân-ı Uşşâk**” adını verdiğini bu ismin ‘*külfetli*’ bulunması hâlinde ona “**Hurşîd-nâme**” de denilebileceğini belirtir⁹⁰. Bu bakımdan Örfî’nin mesnevîsinin başında bulunan “Mahabbetname” ibaresini sahih bir kayıt kabul edersek eserin hem “Mahabbetname” hem de “Leylâ ile Mecnûn” olarak isimlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

Mahabbetname’nin şu an için bilinen yegâne tam nüshası Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 numarada bulunmaktadır. Mesnevînin Leylâ ile Mecnûn kıssasının nakledildiği bölümün diğer nüshası ise Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Scyfettin Özege Bölümü Ağâh Sırrı Levend Kitapları 442 numarada kayıtlıdır.

4-1- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Nüshanın özellikleri Örfî’nin divan nüshaları tanıtılırken verilmiştir. Mahabbetname mesnevîsi mecmuanın 85^b-96^b varakları arasındadır. Metin, nestalik hatla 19 satıra yazılmıştır. “*Nazm-ı Mahabbet-nâme-i ‘Örfî*” başlığını taşıyan mesnevînin hem Mahabbetname hem de Leylâ ile Mecnûn bölümleri Müberra Gürgendereli tarafından ayrı ayrı yayınlanmıştır.

Başı : Cenâb-ı Haqq’a hamd u şük-r-i bi-hadd
Kapusından bir ‘abdin eylemez redd

Sonu: Murâdun cümleden hayr-ı durâdur
Ki dehrüñ yok sebâtı bi-bekâdur

4-2- Atatürk Üniversitesi Ktp. Ağâh Sırrı Levend Kitapları 442: 216x160 (172x90) mm. ölçüsüyle, 23 satırla, krem renkli aharlı ve fligranlı kâğıda yazılmış. Başlık kırmızı mürekkepledir. Yazıma, üstü geniş çerçeve içinde yaldızsız küçük şemseli, miklepsiz koyu kahverengi eski meşin cilt içindedir. Yukarıda da

⁸⁹ Şâhidî, **Gülşen-i Uşşâk ‘Leylâ ile Mecnûn’**, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 2875, v. 189^b-190^a.

⁹⁰ Şeyhoğlu Mustafa, **Hurşîd-nâme ‘Hurşîd ü Feraşâd’** (hzl.: Hüseyin Ayan), Erzurum, 1979, s.:423.

tartıştığımız gibi Örfî'nin Mahabbetname mesnevîsi içinde yer aldığını düşündüğümüz Leylâ ile Mecnûn, nüshanın 96^b-100^b yaprakları arasında bulunmaktadır. 1^b-96^a yaprakları arasında Fuzûlî'nin Leylâ ile Mecnûn'u bulunuyor. Fuzûlî'nin eseri talik yazıyla istinsah edilmişken Örfî'nin eseri rik'a nesih karışık bir yazıyla yazılmıştır. İki eser, mürekkep bakımından da farklıdır. Örfî'nin Leylâ ile Mecnûn'undan sonra nüshada epeyce boş sayfa vardır. Eserin sonunda 100^b, 101^a-101^b'de Osmanlı Müellifleri'nden ve Ali Kemal'in Peyâm-ı Sabah'ta neşrettiği (1 Teşrinisani 1920) yazıdan alınmış Örfî ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerin sonundaki حرره الفقير محمد سعيد حالت ابن جعفر عزت الله لهما kaydından hareketle Agâh Sırrı Levend, şair Asaf Halet Çelebi'nin babası Mehmet Sait Halet'i yazmanın son sahibi ve Örfî'nin Leylâ ile Mecnûn'unu başka bir yazmadan bu nüshaya aktaran kişi olarak düşünür⁹¹.

Başı : İdenler Kays u Leylâ'yı hikâyet
Bu resme itdiler nakl ü rivâyet

Sonu: Meger 'âşık ola bir dil-rubâya
Olur 'Örfî gibi gönlünde mâye

5-LEYLÂ İLE MECNÛN: Örfî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinin Mahabbetname mesnevîsinin içinde yer aldığına dair kanaatimizi yukarıda belirtmiştik.

6-PENDNAME (NASİHATNAME): Örfî'nin manzum Nasihatnamesi'nden ilk bahseden ve manzumeden iki beyti örnek olarak veren Bursalı Mehmed Tâhir'dir⁹². Müberra Gürgendereli, "Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi" isimli makalesinde Örfî'nin eserleri arasında Nasihatname'yi de sayar ve bu manzumenin müstakil bir eser olup olmadığını kaynaklar tarafından belirtilmediğini dile getirir. Gürgendereli, Nasihatname metnini, içinde Örfî'nin Mahabbetnamesi'nin, Edirne Tarihçesi'nin ve diğer bazı şiirlerinin bulunduğu Selimiye Kütüphanesi TY. 2195 numaralı yazmanın 96^b-98^a yaprakları arasında tespit etmiş, buradaki metnin 47 beyit tutarında olduğunu ve "mefâîlün mefâîlün faülün" kalıbıyla yazıldığını haber vermiştir⁹³.

Yapmış olduğumuz araştırmada kaside nazım şekliyle yazılan Nasihatname'nin aynı beyit sayısı ve bazı nüsha farklarıyla Örfî Divanı'nın şu an için elimizde bulunan en hacimli nüshası olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411 numaralı yazmanın 7^b-9^a yaprakları arasında da bulunduğunu tespit ettik. Divanda metnin başlığı "Pend-i Abd-i Pür-kuşur 'Örfî" olarak kayıtlıdır. Kanaatimizce

⁹¹ Agâh Sırrı Levend, "Örfî'nin Leylâ ve Mecnûn'u", *Türk Dili Dergisi*, Eylül 1952, S. 12, s. 17-18.

⁹² Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., C. III, s. 5.

⁹³ Müberra Gürgendereli, "Örfî Mahmud Ağa ve Mahabbetnâme Mesnevîsi", s. 88-89.

kaside nazım şekliyle kaleme alınan bu pendname müstakil bir eser değil, Örfî Divanı'nda yer alan manzumelerden biridir.

Pendname manzumesi tespit edebildiğimiz kadarıyla şu iki nüshada bulunmaktadır:

6-1- Edirne Selimiye Kütüphanesi TY. 2195: Nüshanın özellikleri Örfî'nin divan nüshaları tanıtılırken verilmiştir. Nestalik hatla 19 satıra yazılan Pendname mecmuanın 96^b-98^a yaprakları arasındadır.

Başı : Dileriseñ eger fevz ü sa'âdet
Bu pendümle 'amel eyle temâmet

Sonu: Ferâmüş itmeye hayr-durâdan
Bu pendî kim ki eyleser kıraât

6-2- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 411: Yazmanın özellikleri Örfî'nin divan nüshaları tanıtılırken verilmiştir. Pendname yazmanın 7^b-9^a yaprakları arasındadır.

Başı : Dileriseñ eger fevz ü sa'âdet
Bu pendümle 'amel eyle temâmet

Sonu: Şi'(i)r didükleri manzûme 'Örfî
Kerâmetdür kerâmetdür kerâmet

Yukarıda söylediklerimiz ışığında Edirneli Örfî Mahmud Ağa'nın eserlerini şu başlıklar altında toplamamız mümkündür: **Divan, Mahabbetname (Leylâ ile Mecnûn)** mesnevîsi, **Mevhûmü't-tevârih** ve bu sonucusunda yer alan bir bölümen daha sonra müstakilen yazıya geçirilen **Edirne Tarihçesi**.

Sonuç olarak Örfî, '*tertip ü cem*' ederek vücuda getirdiği tarihc dair eserlerinden ziyade Divan'ında ve Mahabbetname mesnevîsinde sanatını ve şahsiyetini ortaya koyabilen, şiirlerinde XVIII. yüzyıl divan edebiyatının özelliklerini başarıyla yansıtan, tarih söylemekte de mahir bir gazel şairi olarak değerlendirilmeli ve ele alınmalıdır.

ABSTRACT

The information, which the sources gave about Poet and Historian Örfî Mehmed Ağa from Edirne who lived in the 18th century are both fairly insufficient and controversial. In this study, the life and Works of Örfî were studied and new knowledge on Poet's life and Works was added to the known one.